

CONDITION AND FACTORS AFFECTING THE BIRTH RATE IN BULGARIA

Abstract: The birth rate is a building block of the demographic situation in Bulgaria, a component of the population's natural movement and through which natural reproduction is carried out. The birth rate in Bulgaria is falling significantly and it is conditioned by the influence of many social, economic and demographic factors. The priority of the nation must be to stimulate fertility by adopting measures that should not be a one-time act but a continuous and systematic action of the state and society.

Author information:

Veselina Radeva Ivanova

Lecturer, PhD

Department of Social and Special Pedagogy
Faculty of Education Konstantin Preslavsky –

University of Shumen

✉ v.ivanova@shu.bg

🌐 Bulgaria

Keywords:

birth rate, conditions, factors

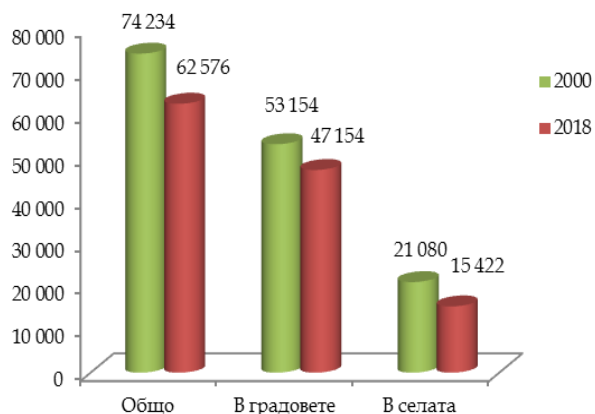
Раждаемостта е градивен елемент на демографската ситуация в България. Раждаемостта е компонент на естественото движение на населението и чрез него се осъществява естественото му възпроизводство. Раждането на дете по своята същност е биологично и социално явление, което спомага за обновяването на определена група от хора. Понятието „раждане“ е производствен и статистически показател и означава завършване на бременността на жената, в резултат от което се ражда дете. Раждаемостта включва раждания на живородени и мъртвородени деца без абортите.

Раждаемостта е един от основните демографски процеси, който води до увеличаване на населението и информация за нея получаване от периодната съвкупност. Раждаемостта е фактор за просперитета, и развитието на производството на обществото са младите хора. Важно значение за просперитета на всяка държава е стимулирането на раждаемостта. За да се постигне положителен резултат в естествения прираст трябва да се разработят системи от мерки, които да са съобразени с административно-териториалните единици [3].

Раждаемостта зависи от родилния контингент, към който се отнасят жените във фертилна възраст, от 15 до 49 години. Раждаемостта се изследва като се използват следните измерители: брутен коефициент на раждаемост, повъзрастов коефициент на раждаемост, тотален коефициент на раждаемост, коефициент на плодовитост, тотален коефициент на плодовитост, повъзрастови коефициенти на плодовитост. Чрез тези измерители се изследва раждаемостта на национално и регионално равнище. Раждаемостта в България спада значително и той е обусловен от влиянието на множество социални, икономически и демографски фактори.

Дълготрайна е тенденцията на намаляване на раждаемостта. Определеният минимум за осигуряване на просто възпроизводство на населението е 2.1 живородени деца от една майка през живота ѝ. По данни на НСИ през 2000 г. 73 679 е броят на живородените деца, а коефициента на раждаемост е 9.00 ‰ като се наблюдава тенденция към намаляване на броя на ражданията и през 2018 г. техният брой е 62 197, т.е за периода от 18 години живоражданията са намалели с 11 482, а

коэффициента на раждаемост е намалел на 8.9 %.

Фигура 1

Брой раждания в градовете, в селата и общо за страната за 2000 г. и 2018 г.

Източник: НСИ

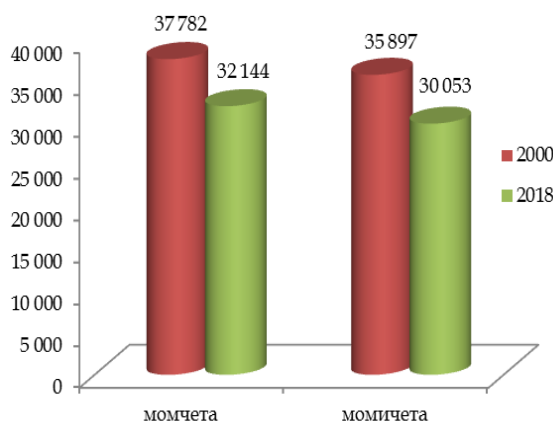

Фигура 2

Брой живородени и мъртвородени деца общо за страната за 2000 г. и 2018 г.

Източник: НСИ

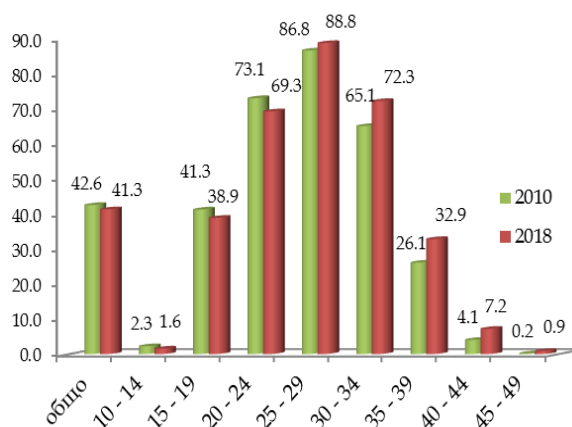
Негативната тенденция по намаляване на раждаемостта се запазва стабилна вече години наред. Все повече се качва възрастта за първо раждане. В големите градове у нас жените избират да градят кариера и по-късно се решават да създават семейство. Продължава процеса на намаляване и на застаряване на населението, намалява броят на живородените деца и коефициентът на обща раждаемост.

Фигура 3

Брой живородени момчета и момичета общо за страната за 2000 г. и 2018 г.

Източник: НСИ

Фигура 4

Обща и повъзrastова плодовитост общо за страната за 2010 г. и 2018 г.

Източник: НСИ

Таблица 1

Брой живородени деца по възраст и плодовитост на майката общо за страната за 2000 г. и 2018 г.

2000								
	Общо	Първо	Второ	Трето	Четвърто	Пето	Шесто и повече	Непоказано
Общо	73679	42827	22307	4745	1901	903	945	51
под 20	12787	10403	2096	259	26	3	-	-
20 - 24	27238	17948	7012	1608	492	141	37	-
25 - 29	21576	10461	8310	1513	713	324	255	-
30 - 34	8851	2947	3946	881	418	291	368	-
35 - 39	2604	866	814	382	199	118	225	-
40 - 44	543	186	125	99	52	25	56	-
45 +	29	16	4	3	1	1	4	-
Непоказано	51	-	-	-	-	-	-	51

2018								
	Общо	Първо	Второ	Трето	Четвърто	Пето	Шесто и повече	Непоказано
Общо	62197	31215	23083	4960	1414	612	767	146
под 20	6191	4547	1400	207	25	1	-	11
20 - 24	10625	6136	2998	1013	323	98	35	22
25 - 29	18644	10635	5932	1175	443	236	177	46
30 - 34	16770	6744	7973	1274	322	157	262	38
35 - 39	7825	2355	3932	984	210	94	225	25
40 - 44	1917	672	788	285	80	23	67	2
45 +	222	125	60	22	11	3	1	-
Непоказано	3	1	-	-	-	-	-	2

Източник: НСИ

Таблица 2

Коефициент на раждаемост, тотален коефициент на плодовитост, средна възраст на майката при раждане на дете и раждане на първо дете общо за страната, в градовете и селата за 2000 г. и 2018 г.

коефициент	Коефициент на раждаемост (‰)		Тотален коефициент на плодовитост (Среден брой деца)		Средна възраст на майката при раждане на дете (години)		Средна възраст на майката при раждане на първо дете (години)	
	2000	2018	2000	2018	2000	2018	2000	2018
Общо за страната	9.0	8.9	1.27	1.56	24.9	28.8	23.5	27.2
В градовете	9.5	9.1	1.20	1.47	25.4	29.6	24.1	28.1
В селата	8.1	8.3	1.46	1.80	23.7	26.4	21.7	24.3

Източник: НСИ

По данни на НСИ показани в Таблица 1 Брой живородени деца по възраст и плодовитост на майката общо за страната за 2000 г. и 2018 г. е видно, че през 2000 г. с най-много живородени деца е във възрастовата група 20 – 24 години (17 498 живородени деца), като през 2018 г. тя се променя и е във възрастовата група 25 – 29 години (10 635 живородени деца).

Нивата на раждаемостта в страната ни силно зависят от измененията в плодовитостта на жените и поради тази причина е необходимо да се използват измерители като тоталния коефициент на плодовитост. Резкият спад на тоталния коефициент на плодовитост в България се дължи на два фактора. Първият фактор е свързан със силно намаления брой на живородените деца, а втория с процеса на отлагане на ражданията.

Ключов фактор за промяна на режима на демографското възпроизводство освен броя на жените в репродуктивна възраст са и измененията в равнищата на раждаемостта.

Според данни на НСИ броят на жените във фертилна възраст (15 – 49 навършени години) в България, или размера на родилните контингенти и тяхната плодовитост, оказва съществено влияние върху равнището на раждаемостта и определя характера на възпроизводството на населението. Броят на жените в родилна възраст трайно намалява и също така съществуват и множество социални причини и фактори за намаляване на раждаемостта.

Фигура 5

Брой жени между 15 и 49 години по възраст общо за страната за 2001 г. и 2018 г.

Източник: ИНФОСТАТ

От Фигура 5 Брой жени между 15 – 49 години по възраст общо за страната за 2001 г. и за 2018 г. е видно, че за периода от 2001 – 2018 г. броят на жените във фертилна възраст е намалял с 416 020. За всяка една от възрастовите групи промените, са както следва: броят на жените във възрастовата група 15 – 19 години е намаляла със 106 978, 25 – 29 години със 79 130 жени, 30 – 34 години с 39 055 жени, 35 – 39 години с 20 428 жени, 40 – 44 години с 8 781 жени, 45 – 49 години с 33 991 жени, като най-голям спад на жените във фертилния период се наблюдава във възрастовата група от 20 до 24 години, което е с 127 657 жени, по-малко в сравнение с 2001 г.

От демографска гледна точка спада на раждаемостта се дължи на понижената плодовитост на жените в родилна възраст и на намаляването на техния брой. През 2018 г. в сравнение с 2000 г. се наблюдава леко повишение на тоталният коефициент на плодовитост (среден брой деца, които една жена ражда през целия си детероден период), от 1.27 деца през 2000 г., на 1.56 деца през 2018 г.

Средната възраст на майката при раждане на дете за 2000 г. общо за страната е 24.9 години, а за 2018 г. е 28.8 години. (Табл. 2). Средна възраст на майката при раждане на първо дете за 2010 г. 26.2 години, а за 2018 г. – 27.2 години [7].

Демографската картина в България продължава да се характеризира с продължаващо намаляване и застаряване на населението, с ниски нива на раждаемост и високи нива на обща смъртност, както и със задълбочаващ се дисбаланс на териториалното разпределение на населението.

За предприемане на мерки за въздействие върху раждаемостта, смъртността и външната миграция е нужно установяване на причините и факторите, предизвикали негативните изменения. От изброените процеси най-трудно се постигат резултати от въздействието върху раждаемостта, тъй като повечето начинания се основават само на доброволния избор на лицата, към които е насочено. Способността да забременяват, износват плода и раждат дете притежават жените на определена възраст – от 15 до 49 години или т.н. родилен или фертилен контингент.

Ситуацията в България показва, че има процес на отлагане на ражданията в по-късна възраст на жената. Размерът на фертилните контингенти е един от най-важните фактори, които влияят върху равнището на раждаемостта във всяка една страна.

Данните от НСИ показват, че феномена „късна раждаемост“ е част от демографската картина в страната ни. Наблюдава се измествания на първите и втори раждания в по-късните възрастови групи и това е доказателство за протичащите процеси на промяна в живота на индивидите в новите условия.

През последните няколко години намалението на раждаемостта е до такива ниски нива, че дори да спадне смъртността и да се увеличи продължителността на човешкия живот не могат да се компенсират трайното застаряване на населението и отрицателния естествен прираст.

За в бъдеще ще бъдат органичени обективните възможности за нарастване на раждаемостта. Към момента отрицателния ефект от намаляващия брой на жените във фертилна възраст ще даде отражение върху възпроизводството на населението в бъдеще. Трайна е тенденцията на намаляване на жените във фертилна възраст.

Причина за това са негативните промени във възрастовата структура на жените във фертилна възраст и намаляващия дял на момичетата от възрастовата група 0 – 14 години, които през следващите десетилетия ще участват във възпроизводството на населението. През последните години се наблюдава трайно изместване на ражданията в по-високите възрастови групи, което от своя страна създава предпоставки за ограничаване на ражданията до едно дете.

Силно влияние върху раждаемостта имат различни факторите, които ѝ влияят и определянето им е изключително трудно.

Фактори, които влияят на раждаемостта са:

- демографското поведение, демографската политика, личната мотивация за раждане и отглеждане на децата и др. – субективни фактори;
- стопански, социални, демографски, физиологични и др. – обективни фактори;

Социално-икономически фактори

Решаваща роля за развитието на раждаемостта играят социално-икономическите фактори. Социално-икономическите фактори са водещи при регулирането и определянето на потребността от продължаване на човешкия род [6].

В тази група фактори се включва поскъпване издръжката за раждане и отглеждане на дете, статусът на жените в икономическата активност, жилищна осигуреност, намаляване на реалните доходи на населението, високата безработица, миграция на младите хора, понижаване на жизненото равнище, стабилност на семейството, брачност, поскъпване на наемите, на цените на имотите, разводи, еволюция на функциите на семейството, финансовите средства на домакинствата, икономическата стабилност на страната, икономическата активност на жената [4]. Върху динамиката и нивото на раждаемост силно влияние оказва и стандарта на живот [6].

Всички тези фактори правят невъзможно повечето млади хора да създават семейства и да отглеждат деца. Важен фактор е промяната на ценностната система на младите хора. Ценностните нагласи и ориентации са свързани с решаване на проблеми от битов и материален характер, самореализация на родителите и затова раждането и отглеждането на дете се измества на по-заден план. Социално-икономическата криза ускорява процеса на спадане на равнището на раждаемостта [1].

Днес жените могат да избират между алтернативите „икономическа активност“ и „майчинство“. Цената на майчинството на всяка една майка е различна. Тя нараства, когато жената трябва да се откаже от заеманата досега длъжност, но едновременно с това цената на майчинството е по-висока, когато жената е с по-високо заплащане. Пропуснатите ползи на жените са по-големи в случаите, когато жените напускат престижни работни места, които изискват продължително обучение. „Пропуснатите ползи“ са по-малки или намаляват, когато на младите семейства се осигуряват стоки и услуги на по-ниски цени, които са необходими за отглеждане на децата им. Такъв тип демографска политика ще доведе до нарастване на раждаемостта [2].

Образователни фактори

Образованието оказва влияние върху раждаемостта. В днешното динамично общество потребността от нови знания, с цел развитие на човешкия капитал, са предпоставка за по-висока трудова мотивация. В съвременния свят образованието е високо ценена придобивка.

Образователният ценз на родителите оказва въздействие върху раждаемостта.

Според *Раикова, Л.*, „Образованието – организираният образователен процес дава възможност за системно познание и предпоставка за осмислянето на обществените закономерности и процеси. В този смисъл образованието се разбира като социален фактор, който влияе върху адаптацията и социализацията на човека“ [5, с. 31]. С нарастване на образователния ценз на родителите намалява плодовитостта.

Демографски фактори

Към тази група фактори се отнасят: относителен дял и абсолютен брой на фертилния контингент от жени и тяхното разпределение по възраст, средната възраст при раждане на дете и възрастово-половата структура на населението. От гледна точка на демографията жените във фертилна възраст (15 – 49 г.) са с долна граница (15 – 29 г.) и горна граница (30 – 49 г.) Плодовитостта на жените е другият много важен фактор, която се обуславя от възрастта на майката, продължителността на брака, активния плодоспособен период у жените, както и нивото на детската смъртност и състоянието на възрастово-половата структура [2].

Политически фактори

Върху нивото и динамиката на раждаемостта значително влияние оказват и политическите фактори (вътрешно-политически напрежения, войни и др.) и много други фактори, но тяхното влияние винаги е комплексно и е трудно да бъде посочен само един. По време на войни и вътрешнополитически сътресения хората отлагат сключването на бракове, планиране на раждане, а смъртта от своя страна води до нарушаването на много семейства [2].

Биологични фактори

Към тази група фактори се включват възпроизводствените възможности на човешкия организъм. Голямо значение има състоянието на половата система и нарушенията в организма, които оказват влияние върху раждаемостта. Наблюдава се тенденция към намаляване на раждаемостта и плодовитостта на жените в резултат на променено репродуктивно поведение на населението и преминаването му към малодетен модел в семействата.

Природни фактори

Особено важни от тази група фактори са: надморската височина, във вътрешността на страната или край морето, климата. Те оказват определено въздействие върху заболяемостта на населението, което от своя страна дава отражение върху раждаемостта и плодовитостта на жените. Природните фактори косвено въздействат върху раждаемостта чрез нарушаване на екологичното равновесие, което води до нарастване на заболяемостта и намаляване на репродуктивните способности на хората. Климатичните промени, замърсяването на водите, въздуха, храните води до увеличаване на заболяемостта на хората и в крайна сметка се отразява върху репродуктивните възможности.

Физиологични фактори

Физиологичните фактори, могат да окажат както позитивно, така и негативно влияние. Негативно въздействие върху раждаемостта могат да се окажат и редица физически недъзи: слепота, глухота, дефекти на половите органи, уродства и др.

Културни фактори

Към тази група фактори се включват: религиозни виждания, традиции при демографското поведение, ценностна система, етническа принадлежност.

Други фактори

Аборти, помятания, стерилитет сред жените и мъжете, възрастов състав на населението, наличието на достъпна храна [3].

Изводите, които могат да се направят за раждаемостта са следните:

- през периода от 2000 г. до 2018 г. се наблюдава дълготрайна тенденция на намаляване на раждаемостта. Раждаемостта през 2000 г. е 74 234 родени деца, в сравнение с 2018 г. техният брой е намалял с 11 478 родени деца;
- намаляването на раждаемостта, която се наблюдава е обусловена от влиянието на множество демографски, социално-икономически фактори и това води до влошаване на възрастовата структура на населението;
- намаляването на раждаемостта през последните 20 г. е до такива нива, че дори и намаляването на смъртността и увеличаването на продължителността на човешкия живот не могат да компенсират застаряването на населението и отрицателния естествен прираст;
- от демографска гледна точка спада на раждаемостта в страната се дължи на понижена плодовитост на жените в родилна възраст и намаляване на техният брой;
- средно за периода 2000 – 2018 г. по данни на НСИ, тоталният коефициент на плодовитост (средният брой деца, които са родени от една жена през детеродния ѝ период), общо за страната е 1.42, в градовете е 1.34 и в селата – 1.63 живородени деца. Наблюдава се разпад на двудетния модел. За осигуряване на определения минимум на просто демографско

възпроизводство на населението една жена през живота си трябва да роди 2.1 живородени деца;

- наблюдава се и трайно намаление на брачните и извънбрачни раждания;
- трайна е тенденцията на остаряването на населението и това е резултат от ниската раждаемост и голямата емиграция на младите хора от фертилния контингент. Тези неблагоприятни тенденции се формира недостатъчен и застаряващ фертилен контингент, който заедно с промяната на репродуктивното поведение води до една ниска раждаемост;
- намаляването на броя жените във фертилния контингент (15 – 49 г.), бързата урбанизация на населението, стремежа към лично пространство, самостоятелност в личните отношения и все по-открояващите се делови отношения между двойката са причините за намаляване на раждаемостта [2], [7];
- проблемът с намаляването на раждаемостта е изключително сериозен и поради това в обществото и правителствата е необходимо преразглеждане и модернизирание на държавната политика по отношение на раждаемостта и семействата [7].

Препоръки за повишаване на раждаемостта:

- стимулиране на репродуктивната нагласа на семействата за възприемане на двудетния модел, като се промени тяхната ценностна система;
- предприемане на мерки за стимулиране на раждаемостта, които не трябва да бъдат еднократен акт, а продължително и системно действие на държавата и обществото;
- даване на гласност по въпросите, свързани с раждаемостта като необходимо условие за оцеляване на нацията;
- приоритетно извършване на задълбочен научен анализ по данни на Националния статистически институт на причините, които обуславят ниската раждаемост, да се формулират проблемите и да се търси път за тяхното решение;
- приемане на различни политики от страна на държавата към двете групи лица: с ниска и висока раждаемост. Лицата с ниска раждаемост да бъдат стимулирани с данъчни облекчения, да им се отпускат нисколихвени кредити. Лицата с висока раждаемост, обикновено са неграмотни семейства с критично ниски доходи, трябва да им бъдат налагани санкции за лошо родителство, като им се отнемат отпускните детски и семейни помощи;
- създаване на политика на държавата за спиране на емиграцията на млади хора, на жените в детеродна възраст, а при емигриралите лица да се стимулира тяхното завръщане в България, което от своя страна ще допринесе за повишаване на раждаемостта;
- полагане на по-големи грижи в посока избягване на мъртвородените деца, който проблем придобива все по-голямо значение;
- промяна на репродуктивното поведение на ромското население към намаляване на раждаемостта. Техните семейства трябва да раждат толкова деца, колкото те могат да издържат със собствени средства;
- стимулиране раждането на деца трябва да е приоритет на нацията [2];
- увеличаване на раждаемостта и реализиране на двудетния модел, чрез създаване от държавата на подходяща социално-икономическа среда и условия за раждане, отглеждане, възпитание и финансова обезпеченост за реализация на двудетния модел на семейство [7].

Настоящата ситуация с раждаемостта в България изисква по-решителни и иновативни действия, които да са насочени към увеличаване на раждаемостта и прекъсване на отложеното раждане и прилагане на политики, насочени в подкрепа на семейството, подобряване на средата за раждане и отглеждане на деца. Всички тези действия са необходими на обществото ни, ако искаме да избегнем опасността от обезлюдяване на държавата ни. Дори и малки стъпки в посочените направления постепенно могат да доведат до значими резултати.

References:

1. **Vladimirova, K.**, Demografsko razvitie. Strategii, politiki i programi, Sofiya, Universitetsko izdatelstvo „Stopanstvo“, 2007, 353 s., ISBN 978-954-494-841-2.
2. **Kolev, G., P. Petkov, N. Nikolov**, Sotsialno-demografski problemi i predizvikatelstvata kam darzhavnata politika. Shumen, Universitetsko izdatelstvo “Episkop Konstantin Preslavski“, 291 s., 2007, ISBN 978-954-577-446-1.
3. **Koleva-Stefanova, D.**, Dinamika, analiz i institutsionalna ramka na razhdaemostta v Balgariya. Nauchni trudove na UNSS, tom 3, 2019, s. 75-93, ISSN 0861-9344.
4. **Minkov, M.**, Demografiya. Sofiya, Albatros, 1999, 304 s., ISBN 954-8555-62-X.
5. **Rashkova, L.**, Socialization of The Personality and Social Adaptation Factors, SocioBrains, www.sociobrain.com, Publ.: Smart Ideas - Wise Decisions Ltd., Bulgaria, 2019, Issue 57, May 2019, (SJIF = 5.985) – (balgarski ezik), pp.26-32, ISSN 2367-5721 (online).
6. **Slaveykov, P.**, Geodemografiya. Sofiya, Universitetsko izdatelstvo „Sv. Kliment Ohridski“, 2012, 368 s., ISBN 978-954-07-3371-5.
7. **Aktualizirana natsionalna strategiya za demografsko razvitie na naselenieto v R Balgariya (2012 g. - 2030 g.).**
8. **Natsionalen statisticheski institut (NSI)**, <http://www.nsi.bg/>.